

प्रदेश नं. १ जनस्वास्थ्य ऐन, २०७७

प्रमाणीकरण मिति: २०७७।०४।२५

प्रस्तावना: आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा पाउने नागरिकको हक कार्यान्वयन गर्न र स्वास्थ्य सेवालाई नियमित, प्रभावकारी तथा गुणस्तरीय तुल्याई नागरिकको पहुँच स्थापित गर्नको लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. १ को प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ।

परिच्छेद- १

प्रारम्भिक

१. **सङ्क्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं. १ जनस्वास्थ्य ऐन, २०७७” रहेको छ।
 - (२) यो ऐन प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशित भएको मितिबाट प्रारम्भ हुनेछ।
 - (३) यो ऐन प्रदेश नं. १ भर लागु हुनेछ।
२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-
 - (क) “आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा” भन्नाले आकस्मिक घटना वा आपत्कालीन अवस्था परी जीवन जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेका व्यक्तिहरूको जीवनलाई जोखिममुक्त गर्न जीवन वा अङ्ग गुम्नबाट बचाउन आवश्यकता अनुसार दिनु पर्ने प्रारम्भिक तथा तत्काल सेवा सम्झनु पर्छ।
 - (ख) “आधारभूत स्वास्थ्य सेवा” भन्नाले दफा ३ को उपदफा (३) बमोजिम सुलभ रूपमा निःशुल्क उपलब्ध हुने प्रवर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, निदानात्मक, उपचारात्मक र पूनर्स्थापनात्मक सेवा सम्झनु पर्छ।
 - (ग) “चिकित्सक” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिमको निकायमा चिकित्सकको रूपमा सम्बन्धित परिषद्बाट दर्ता भएको व्यक्ति सम्झनु पर्छ।
 - (घ) “तोकिएको वा तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन बमोजिम बनेका नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ।
 - (ङ) “प्रदेश” भन्नाले प्रदेश नं. १ सम्झनु पर्छ।
 - (च) “मन्त्रालय” भन्नाले स्वास्थ्य सम्बन्धी विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।
 - (छ) “महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका” भन्नाले स्वास्थ्य क्षेत्रमा परिचालन हुँदै आएका महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका सम्झनु पर्छ।
 - (ज) “समिति” भन्नाले दफा २९ बमोजिमको प्रदेश जनस्वास्थ्य समिति सम्झनु पर्छ।
 - (झ) “सरकारी अस्पताल” भन्नाले प्रदेश सरकार मातहतका अस्पताल, आयुर्वेद चिकित्सालय र आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र सम्झनु पर्छ।
 - (ञ) “सामाजिक संस्था” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम गठन भएको संस्था सम्झनु पर्छ।
 - (ट) “सामाजिक वा निजी स्वास्थ्य संस्था” भन्नाले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको स्वीकृति लिई स्थापित सामाजिक संस्था, सहकारी, निजी वा सामुदायिक स्वास्थ्य संस्था समेतलाई जनाउँछ।
 - (ठ) “सेवाग्राही” भन्नाले स्वास्थ्य संस्था वा स्वास्थ्यकर्मीसँग स्वास्थ्य सेवा लिने व्यक्ति सम्झनु पर्छ।
 - (ड) “स्वास्थ्यकर्मी” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिमको निकायमा स्वास्थ्यकर्मीको रूपमा दर्ता भएको व्यक्ति सम्झनु पर्छ।
 - (ढ) “स्वास्थ्य सेवा” भन्नाले आधुनिक चिकित्सा (एलोपेथी), आयुर्वेद, होमियोप्याथी, युनानी, प्राकृतिक चिकित्सा, अकुपञ्चर सेवा, सोवारिगपा (आम्ची) चिकित्सा पद्धतिमा आधारित भई प्रदान गरिने

प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक, निदानात्मक, उपचारात्मक, पुनर्स्थापनात्मक र प्रशामक (पालिएटीभ) सेवा सम्झनु पर्छ।

- (ण) "स्वास्थ्य संस्था" भन्नाले सरकारी, सामाजिक वा निजी स्वास्थ्य संस्था र स्वास्थ्य प्रयोगशालालाई समेत सम्झनु पर्छ।
- (त) "स्थानीय तह" भन्नाले प्रदेशमा रहेका गाउँपालिका, नगरपालिका, उपमहानगरपालिका र महानगरपालिका सम्झनु पर्छ।
- (थ) "इजाजत दिने अधिकारी" भन्नाले दफा १३ बमोजिम स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन इजाजत जारी गर्ने अधिकार प्राप्त अधिकृत सम्झनु पर्दछ।
- (द) "नागरिक स्वास्थ्य सूचना सहायता प्रणाली" भन्नाले दफा २४ बमोजिम मन्त्रालयबाट स्थापना तथा सञ्चालन नागरिक स्वास्थ्य सूचना सहायता प्रणाली सम्झनु पर्छ।
- (ध) "अस्पताल व्यवस्थापन समिति" भन्नाले दफा ३१ बमोजिम गठन भएको अस्पताल व्यवस्थापन समिति सम्झनु पर्छ।

परिच्छेद-२

सेवाग्राहीको अधिकार, कर्तव्य तथा स्वास्थ्य संस्थाको दायित्व

३. स्वास्थ्य सेवाको पहुँच तथा सुनिश्चितता: (१) प्रत्येक नागरिकलाई देहायका शीर्षक अन्तर्गत तोकिए बमोजिमका आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछः

- (क) खोप सेवा,
- (ख) एकीकृत नवजात शिशु तथा बालरोग व्यवस्थापन, पोषण सेवा, गर्भवती, प्रसव तथा सुत्केरी सेवा, परिवार नियोजन, गर्भपतन तथा प्रजनन स्वास्थ्य जस्ता मातृ नवजात शिशु तथा बाल स्वास्थ्य सेवा,
- (ग) सरुवा रोग सम्बन्धी सेवा,
- (घ) नसर्ने रोग तथा शारीरिक विलाङ्गता सम्बन्धी सेवा,
- (ङ) मानसिक रोग सम्बन्धी सेवा,
- (च) जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सम्बन्धी सेवा,
- (छ) सामान्य आकस्मिक अवस्थाका सेवा,
- (ज) स्वास्थ्य प्रवर्द्धन सेवा,
- (झ) आयुर्वेद तथा अन्य मान्यता प्राप्त वैकल्पिक स्वास्थ्य सेवा,
- (ञ) नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना जारी गरी तोकेका अन्य सेवा,
- (ट) प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना जारी गरी तोकेका अन्य सेवा।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा स्थानीय तहले आवश्यकता अनुसार थप गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमका थप गरिएका सेवाको आर्थिक व्ययभार सम्बन्धित स्थानीय तहले व्यहोर्नु पर्नेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमका सेवाहरूको विवरण सेवा, प्रवाह तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तथा प्रकृया मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुनेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम तोके अनुसारको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा आवश्यकता अनुसार मन्त्रालय र स्थानीय तहले थप गर्न सक्नेछ।

(६) प्रदेश सरकारले तोके अनुसारको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा सामाजिक संस्था वा निजी स्वास्थ्य संस्था, स्वास्थ्य शिक्षण अस्पताल वा सामाजिक संस्थासँगको साझेदारीमा स्थानीय तहले प्रदान गर्न सक्नेछ।

(७) आधारभूत स्वास्थ्य सेवा बाहेकका सेवाको हकमा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आवश्यकता अनुसार निःशुल्क व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

४. **आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा:** (१) प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाले तोकिए बमोजिमका आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सेवा प्रदान गर्न अत्यावश्यक जीवन रक्षक औषधिको भण्डारणको व्यवस्था गर्नु र त्यस्तो सेवा उपलब्ध गराउनु प्रत्येक स्वास्थ्य संस्था तथा स्वास्थ्यकर्मीको दायित्व हुनेछ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै स्वास्थ्य संस्थामा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुन नसकेमा त्यस्तो स्वास्थ्य संस्थाले सो संस्थाबाट उपलब्ध हुने उपचार तत्काल उपलब्ध गराई थप उपचारको लागि अन्य स्वास्थ्य संस्थामा प्रेषण (रिफर) गर्नु पर्नेछ।

तर सेवामाहीलाई आर्थिक अभावको कारणले कुनै पनि आकस्मिक उपचार सेवाबाट बञ्चित गराउन पाइने छैन।

(४) आकस्मिक उपचारको लागि आएका सेवामाहीलाई रकम डिपोजिट नगरेको र प्रहरी रिपोर्ट लगायतका अन्य कागजात पेश नगरेको भएतापनि उपचार गर्नु पर्नेछ।

(५) यस दफा बमोजिम उपचार गर्दा लागेको खर्च सम्बन्धित व्यक्तिको स्वास्थ्य बीमा भएकोमा सो बाट र स्वास्थ्य बीमा नभएकोमा वा स्वास्थ्य बीमाको रकमले नपुग हुने भएमा सम्बन्धित व्यक्ति, निजको अभिभावक, परिवारको सदस्य, संरक्षक वा संरक्षकत्व ग्रहण गरिएको व्यक्तिले व्यहोर्नु पर्नेछ।

तर आधारभूत स्वास्थ्य सेवा अन्तर्गत पर्ने सबै सेवा स्वास्थ्य संस्थाले निःशुल्क उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(६) यस दफा बमोजिम आकस्मिक उपचार सेवा प्रदान गर्दा सम्बन्धित सेवामाहीलाई उपचार शुरु गरीसकेपछि मात्र त्यस्तो सेवा प्राप्त गर्दा पुरा गर्नुपर्ने प्रकृत्या अवलम्बन गर्न लगाउनु पर्नेछ।

(७) आकस्मिक उपचार सेवा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

५. **विशेषज्ञ सेवा:** (१) प्रदेश सरकारले सेवाको प्रकृति, भौगोलिक अवस्था तथा रोगको प्रकोप र आवश्यकता अनुसार राष्ट्रिय मापदण्डको आधारमा संस्थागत वा घुम्ती स्वास्थ्य शिविर मार्फत् विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराउनेछ।

(२) सामाजिक संस्था निजी स्वास्थ्य संस्था र शिक्षण अस्पतालले समेत मन्त्रालयले तोकेको निकायबाट अनुमति लिई स्थानीय तहको समन्वयमा घुम्ती शिविर मार्फत् आधारभूत तथा विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्न सक्नेछ।

(३) विशेषज्ञ सेवा तथा घुम्ती स्वास्थ्य शिविर मार्फत् सेवा उपलब्ध गराउने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

६. **प्रेषण (रिफरल) सेवा:** (१) प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाले उपचारका लागि आएका सेवामाहीलाई उपलब्ध संरचना उपकरण र विशेषज्ञ सेवा नभएको वा अन्य कुनै उपयुक्त कारणबाट उपचार प्रदान गर्न नसकिने अवस्था भएमा आफ्नो संस्थामा उपलब्ध हुने सेवा प्रदान गरी थप उपचारको लागि त्यस्तो उपचार प्रदान गर्न सक्ने अर्को स्वास्थ्य संस्थामा तुरुन्त प्रेषण गर्नु पर्नेछ।

(२) स्वास्थ्य संस्थाले उपदफा (१) बमोजिम प्रेषण गर्दा तोकिए बमोजिमका प्रेषण प्रणाली विधि र प्रकृत्या पुरा गर्नुपर्नेछ।

(३) स्वास्थ्य संस्थाले उपदफा (१) बमोजिम प्रेषण गर्दा आफूसँग रहेका न्यूनतम स्वास्थ्य सम्बन्धी उपकरण एवम् उपलब्ध स्वास्थ्य सुबिधा सहित प्रेषण गर्नु पर्नेछ।

(४) विशेषज्ञ सेवा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्य संस्था बीच आवश्यक प्रेषण प्रणाली स्थापना गरी सेवा प्रभावकारी बनाउन मन्त्रालयले स्थानीय तह र स्वास्थ्य संस्थसँग समन्वय गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाउन सक्नेछ।

(५) सेवाग्राही वा निजको परिवार वा आफन्त वा संरक्षकत्व प्रदान गर्नेले माग गरेको अवस्थामा बाहेक आफ्नो संस्थामा उपयुक्त सेवा र सेवा प्रदायक हुँदा हुँदै सेवाग्राहीलाई अर्को स्वास्थ्य संस्थामा प्रेषण गर्न पाइने छैन।

७. **स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर:** (१) प्रदेश सरकारले तोकेको स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने दायित्व सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाको हुनेछ।

(२) प्रदेश सरकारले नेपाल सरकार, स्थानीय तह र स्वास्थ्य संस्थासँग सहकार्य गरी उपलब्ध स्रोत साधनको आधारमा नागरिकलाई गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न देहायका कार्यहरू गर्नेछः

- (क) नागरिकको स्वास्थ्यको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि नीति निर्धारण गर्ने,
- (ख) स्वास्थ्य सेवाको प्राथमिकता निर्धारण गरी समतामूलक तवरबाट सेवा उपलब्ध गराउने,
- (ग) तोकिएको मापदण्ड बमोजिम स्वास्थ्य संस्थाको स्थापना गरी त्यस्तो संस्थामा आवश्यक जनशक्ति, प्रविधि र उपकरण, भौतिक पूर्वाधार र साधनस्रोतको व्यवस्था मिलाउने,
- (घ) स्वस्थ शहर, गाउँ र वस्ती निर्माण गर्न सरोकारवालासँग सहकार्य गर्ने,
- (ङ) नयाँ प्रविधिको पहुँच र विस्तारका लागि सबै स्वास्थ्य संस्थाले दिने सेवाको एकीकृत स्वास्थ्य सूचना प्रणालीको विकास गर्ने,
- (च) विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (छ) आयुर्वेद, होमियोप्याथिक, प्राकृतिक चिकित्सा लगायत अन्य सेवालाई समेत समेटेी गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने।

८. **सेवाग्राहीको कर्तव्य:** स्वास्थ्य संस्थामा वा स्वास्थ्यकर्मीसँग सेवा लिने सेवाग्राहीको कर्तव्य देहाय बमोजिम हुनेछः

- (क) आफ्नो स्वास्थ्यको सम्बन्धमा सचेत रहने, स्वस्थ जीवनशैली अपनाउने, योग तथा शारीरिक व्यायाम गर्ने तथा नियमित स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने,
- (ख) स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्ने व्यक्तिले स्वास्थ्य संस्थाको नियमको पालना गर्ने र स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रदान गरीने सेवा उपभोग गर्ने,
- (ग) स्वास्थ्यकर्मीलाई आफ्नो स्वास्थ्य अवस्थासँग सम्बन्धित यथार्थ जानकारी उपलब्ध गराउने र स्वास्थ्य सेवा लिँदा स्वास्थ्यकर्मीलाई सहयोग गर्ने,
- (घ) स्वास्थ्यकर्मी तथा स्वास्थ्य संस्थाको मर्यादा र सम्मान गर्ने,
- (ङ) स्वास्थ्यकर्मीप्रति शारीरिक, मानसिक वा लैंगिक हिंसा हुने काम नगर्ने,
- (च) सिफारिस गरिएको आंशिक वा पुरा उपचार लिन अस्वीकार गरेको अवस्थामा उपचार कार्ड वा डिस्चार्ज सर्टिफिकेटमा उल्लेख गरी हस्ताक्षर गर्ने,
- (छ) दफा ६ को अधीनमा रही स्वास्थ्य संस्थाले प्रेषण गरेको स्वास्थ्य संस्थामा गई सेवा लिने,
- (ज) कुनै चिकित्सक वा स्वास्थ्यकर्मी वा औषधी व्यवसायी वा एम्बुलेन्स चालक वा ती संस्थामा आवद्ध कर्मचारी वा व्यवसायका संचालकले आफू वा आफ्नो स्वास्थ्यमा खेलवाड गर्ने मनसायबाट सेवाग्राहीको स्वतन्त्रतापूर्वक सेवाको छनोटमा व्यवधान खडा गरी उनीहरूले भनेका स्वास्थ्यकर्मी वा स्वास्थ्य संस्थामा सेवा लिन बाध्य पारेको आशंका लागेमा सम्बन्धित निकायमा उजुरी गर्ने।

९. **स्वास्थ्यकर्मीको कर्तव्य:** (१) यस ऐन बमोजिम उपचार गर्दा सबै सेवाग्राहीप्रति समान तथा आदरपूर्ण व्यवहार गर्नु सम्बन्धित स्वास्थ्यकर्मीको कर्तव्य हुनेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सेवाग्राहीको स्वास्थ्यको गम्भीरताको आधारमा स्वास्थ्य संस्थाले उपचार गर्दा प्राथमिकीकरण गर्न सक्नेछ।

(३) स्वास्थ्यकर्मी तथा स्वास्थ्य संस्थाले सम्बन्धित परिषद्ले निर्धारण गरे बमोजिमका पेशागत आचरण पालना गर्नुपर्नेछ।

स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनका लागि "सम्बन्धित परिषद्" भन्नाले स्वास्थ्यकर्मीलाई व्यवसायिक वा पेशागत काम गर्न अनुमति दिने प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना गरिएका संस्था सम्झनु पर्छ।

(४) कुनै चिकित्सक वा स्वास्थ्यकर्मीले सेवाग्राहीको स्वास्थ्यमा खेलवाड गर्ने मनसायबाट सेवाग्राहीको स्वतन्त्रतापूर्वक सेवाको छनोटमा व्यवधान खडा गर्नु गराउनु हुँदैन।

१०. **स्वास्थ्य संस्थाको दायित्व:** (१) प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाको दायित्व देहाय बमोजिम हुनेछ:

- (क) योग्य सेवा प्रदायकबाट मात्र स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने,
- (ख) प्रत्येक सेवाग्राहीलाई प्रष्ट र पूर्णरूपमा लेखिएको विरामी पुर्जा उपलब्ध गराउने,
- (ग) कुनै पनि रोगको संक्रमण नहुने, स्वास्थ्य संस्थाबाट उत्पन्न हुने फोहोर व्यवस्थापन र संक्रमण रोक्नेतर्फ आवश्यक सुरक्षात्मक उपायको अवलम्बन गर्ने,
- (घ) कसैलाई निजको उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, भाषा, जात, जाती, लिङ्ग, पेशा, यौनिक तथा लैंगिक पहिचान, शारीरिक वा स्वास्थ्य अवस्था, अपाङ्गता, वैवाहिक स्थिति, गर्भावस्था, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा उपचार, सेवा वा शुल्कमा भेदभाव नगर्ने,
- (ङ) सेवाग्राही प्रति शारीरिक, मानसिक वा लैंगिक हिंसा हुने कार्य नगर्ने,
- (च) आफ्नो संस्थामा उपलब्ध सेवाको प्रकृति, सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने अनुमानित समय र लागत, सेवाको कार्यसञ्चालन तालिका, सेवा प्रदान गर्ने चिकित्सक वा स्वास्थ्यकर्मीको नाम, प्रमाणपत्र नम्बर, समय तालिका, सेवामा पहुँच स्थापित गर्ने कार्यविधि तथा गुनासो व्यवस्थापन कार्यविधि बारेको सूचना प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने,
- (छ) उपचार गराइरहेका सेवाग्राहीलाई डिस्चार्ज गर्दा तोकिए बमोजिमको डिस्चार्ज सारांश दिने,
- (ज) प्रचलित कानून बमोजिम सेवाग्राहीको गोपनीयता कायम राख्ने,
- (झ) उपचार गराई रहेका सेवाग्राहीको स्वास्थ्य अवस्था बारे अनिवार्य रूपमा दिनमा कम्तीमा दुई पटक सूचना लिने साथै सेवाग्राहीको स्वास्थ्य अवस्था बारेको सूचना अनिवार्य रूपमा दिनमा कम्तीमा एक पटक सेवाग्राही वा निजको परिवारलाई दिने,
- (ञ) नागरिक वडापत्र सेवाग्राहीले सजिलै देख्ने स्थानमा अनिवार्य राख्नुपर्ने,
- (ट) तोकिए बमोजिम गुनासो व्यवस्थापन एकाइको व्यवस्था गर्ने,
- (ठ) डिजिटल नोटिसबोर्ड तथा वेबसाइटमा आफूले प्रदान गर्ने सम्पूर्ण सेवा सम्बन्धी सूचना नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्ने,
- (ड) आपत्कालीन स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्थापनका समयमा वा जनस्वास्थ्य विपद् घोषणा गरिएका स्थानका निजी तथा सामुदायिक स्वास्थ्यहरूले प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्यमा मन्त्रालयले तोकिएको कार्यहरू गर्ने,
- (ढ) दफा २४ बमोजिमको नागरिक स्वास्थ्य सूचना सहायता सूचना प्रणालीमा आवद्ध हुने ।
- (ण) सेवाग्राही र सेवा प्रदायकको स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी निर्माण र सेवाको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने,

(२) सामाजिक संस्था वा निजी स्वास्थ्य संस्थाले गरीब र विपन्न नागरिकलाई तोकिए बमोजिम निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरी त्यस्तो स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्ने सेवाम्राहीको नाम र प्रदान गरिएको सेवाको प्रकृतिसम्बन्धी विवरण मासिकरूपमा मन्त्रालयले तोकिएको निकाय समक्ष पेश गर्नुपर्ने।

११. **सरकारी निकायलाई जानकारी गराउने:** (१) कसैले दुर्घटना वा अन्य कुनै कारणले कुनै व्यक्तिलाई उपचारको लागि कुनै स्वास्थ्य संस्थामा लगेमा त्यस्तो स्वास्थ्य संस्थाले त्यस्तो व्यक्तिलाई तत्काल आफुसँग भएसम्मको उपचारको सेवा प्रदान गर्नु पर्नेछ र त्यस्तो व्यक्तिको पहिचान हुन नसकेमा सोको जानकारी तत्काल स्थानीय तह, जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा स्थानीय प्रहरी कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्वास्थ्य संस्थाले सूचना दिँदा उपचार गरिएको व्यक्ति र निजसँग सम्बन्धित उपलब्ध भएसम्मको अन्य जानकारी समेत दिनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम जानकारी प्राप्त गर्ने सरकारी निकायले सम्बन्धित व्यक्तिको परिवार, अभिभावक वा संरक्षकको खोजी गरी सोको जानकारी गराउनु पर्नेछ।

१२. **उजुरी गर्न सक्ने:** यस ऐनको विपरित हुने गरी कसैले कुनै कार्य गरेमा सो कार्यबाट पीडित वा मर्का पर्ने पक्षले तोकिए बमोजिम स्वास्थ्य कार्यालय, प्रदेश स्वास्थ्य निर्देशनालय वा मन्त्रालय समक्ष उजुरी गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद-३

स्वास्थ्य प्रणाली र सेवा व्यवस्थापन सम्बन्धी

१३. **स्वास्थ्य संस्थाको सञ्चालन र नियमन:** (१) स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धी मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(२) निजी तथा गैरसरकारी संस्थाले तोकिए बमोजिमको इजाजत पत्र लिएर मात्र स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नुपर्ने छ।

(३) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत इजाजतपत्र नलिई सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाले उपदफा (१) बमोजिमको मापदण्ड पुरा नगरेको भएमा मापदण्ड जारी भएको मितिले जनशक्ति, उपकरण र सेवाको हकमा तीन महिना भित्र तथा जग्गा र भवनको हकमा तीन वर्ष भित्र मापदण्ड पुरा गर्नु पर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको अवधि भित्र मापदण्ड पुरा नगर्ने स्वास्थ्य संस्थालाई मन्त्रालयले यस ऐन बमोजिम कारबाही गर्नसक्नेछ।

(५) एक पटक इजाजत लिएका स्वास्थ्य संस्थाले सेवा विस्तार गर्न चाहेमा प्रचलित कानून बमोजिम तोकिएको निकायबाट स्वीकृत लिनु पर्नेछ।

(६) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको मापदण्ड तथा उपदफा (२) बमोजिम इजाजत नलिई सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरू बन्द गरिनेछ।

१४. **मानव स्रोतको व्यवस्थापन र विकास:** प्रदेश सरकारले स्वास्थ्य सेवाको मानव स्रोतको विकास, वितरण र उपयोग सम्बन्धी नीति एवम् मापदण्ड तयार गरी लागु गर्नेछ।

१५. **नियमन, गुणस्तर मापन तथा अनुगमन:** (१) स्वास्थ्य संस्थाले तोकिएको मापदण्ड अनुरूप गुणस्तर कायम गरे नगरेको सम्बन्धमा नियमन, निरीक्षण र अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

(२) मन्त्रालयले उपदफा (१) मा उल्लेख भएको विषयमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी निर्देशिका वा मापदण्ड पालना भए नभएको विषयमा निरीक्षण र अनुगमन गर्न सक्नेछ।

(३) यस दफा बमोजिम गरीने निरीक्षण वा अनुगमनका क्रममा मन्त्रालयले कुनै पनि कागजात, अभिलेख वा सूचना माग गर्न सक्नेछ र त्यसरी माग गरिएको कागजात, अभिलेख वा सूचना तत्कालै उपलब्ध गराउनु स्वास्थ्य संस्थाको कर्तव्य हुनेछ।

(४) अनुसन्धान, इजाजत सिफारिस, नियमन, गुणस्तर मापन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न देहाय बमोजिमको अनुगमन संयन्त्र रहनेछ:

(क) इजाजत दिने अधिकारी वा निजले तोकिएको अधिकृत -संयोजक

(ख) रेडियोलोजिष्ट	-सदस्य
(ग) मेडिकल अधिकृत	-सदस्य
(घ) प्याथोलोजिष्ट	-सदस्य
(ङ) नर्सिङ अधिकृत	-सदस्य
(च) जनस्वास्थ्य अधिकृत	-सदस्य सचिव

(५) उपदफा (४) को खण्ड (क), (ग), (घ) र (ङ) बमोजिमको सदस्यहरू तत्काल उपलब्ध नभएको अवस्थामा सम्बन्धित विषयमा योग्यता पुगी सम्बन्धित परिषद् बाट अनुमति प्राप्त गरेका अन्य स्वास्थ्यकर्मी वा सरकारी सेवामा सो भन्दा मुनिका पदमा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मीलाई इजाजतपत्र दिने अधिकारीले सदस्यका रूपमा तोक्न सक्ने छ।

(६) उपदफा (४) बमोजिमको संयन्त्रमा इजाजत पत्र दिने अधिकारीले स्वास्थ्य संस्थाको विशिष्टता आधारमा आवश्यकता अनुसार अन्य विशेषज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सक्ने छ।

(७) उपदफा (४) बमोजिम संयन्त्रले तोकिएको अवधिभित्रमा इजाजतपत्र दिने निकाय समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ।

(८) यस दफा बमोजिम गरिएको निरीक्षण, अनुसन्धान तथा अनुगमनबाट प्राप्त नतिजा अनुसार कुनै स्वास्थ्य संस्थाले उल्लेखित मापदण्ड र निर्देशनहरूको पालना नगरेको कारण जनस्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पर्ने देखिएमा मन्त्रालयले यस ऐन बमोजिम त्यस्ता संस्थालाई कारबाही गर्न सक्नेछ।

(९) नियमन, गुणस्तर मापन तथा अनुगमन सम्बन्धि अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुने छ।

(१०) यस दफा बमोजिम नियमन, निरीक्षण र अनुगमन गर्ने अधिकारीले तोकिएको अवधि भित्रमा प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ।

१६. **नागरिक स्वास्थ्य बीमा:** (१) नागरिकको स्वास्थ्य बीमा सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

(२) स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन प्रदेश सरकारले प्रचलित कानून बमोजिम नियमन तथा व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ।

१७. **औषधीको मूल्य, फार्मसी र निःशुल्क औषधी सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) प्रदेशमा कसैले औषधीको बिक्री वितरण गर्न चाहेमा प्रचलित कानून बमोजिम इजाजत लिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम इजाजत प्राप्त औषधी बिक्रेताले सरकारले निर्धारण गरेको भन्दा महँगो मूल्यमा औषधी बिक्री गरेको, गुणस्तरहीन औषधी बिक्री गरेको, औषधी बिक्री गर्दा अत्यधिक मुनाफा लिएको, इजाजतपत्र नलिई औषधीको कारोबार गरेको वा इजाजतपत्रमा उल्लेखित शर्त विपरीत औषधीको कारोबार गरेको भनि कुनै औषधी बिक्रेताको विरुद्धमा उजुरी परेमा वा कुनै स्रोतबाट मन्त्रालयलाई जानकारी प्राप्त भएमा मन्त्रालयले प्रचलित कानून बमोजिम आवश्यक कारबाहीको लागि लेखी पठाउन सक्नेछ।

(३) सरकारी अस्पतालले तोकिए बमोजिमका निःशुल्क औषधीहरू अनिवार्य रूपमा भण्डारण गरी चिकित्सक वा स्वास्थ्यकर्मीको सिफारिश बमोजिम उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम उपलब्ध गराइएको निःशुल्क औषधीको विवरण मन्त्रालयले तोकिएको निकायमा तोकिए बमोजिम पठाउनु पर्नेछ।

(५) मन्त्रालय वा मन्त्रालय अन्तर्गतका निकायले औषधी खरिद, ढुवानी, भण्डारण वा वितरण गर्दा औषधीको म्याद गुञ्जन नदिने र गुणस्तरको सुनिश्चितता कायम गर्नु पर्नेछ।

१८. **कोष स्थापना गर्न सक्ने:** (१) प्रदेश सरकारले गरीब तथा असहाय, घर ठेगाना पत्ता नलागेको व्यक्ति, जनआन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष र क्रान्तिका शहीदका परिवार, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवार, लोकतन्त्रका योद्धा, द्वन्द्व पीडित र विस्थापित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, घाइते तथा पीडितलाई उपचार गर्दा लागेको खर्च व्यहोर्न नसकेको अवस्थामा त्यस्तो व्यक्तिलाई उपचारको व्यवस्था गर्न एक आकस्मिक स्वास्थ्य उपचार कोष स्थापना गर्न सक्ने छ।

(२) प्रदेश सरकारले महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको हकहितका लागि महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका कोष स्थापना गर्न सक्नेछ।

(३) प्रदेश सरकारले खोप सेवालार्ई नियमित र प्रभावकारी बनाउन खोप कोषको व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

(४) प्रदेश सरकारले आपत्कालीन स्वास्थ्य व्यवस्थापन कोष स्थापना गर्न सक्नेछ।

(५) उपदफा (१), (२), (३) र (४) बमोजिम स्थापना हुने कोषमा देहाय बमोजिमको रकम रहने छः

(क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने रकम,

(ख) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने रकम,

(ग) स्थानीय तहबाट प्राप्त हुने रकम,

(घ) स्वदेशी व्यक्ति, सङ्घ संस्थाबाट प्राप्त हुने रकम,

(ङ) नेपाल सरकारको स्वीकृती लिई विदेशी व्यक्ति, सरकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थाबाट प्राप्त हुने रकम,

(च) अन्य स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम।

(६) उपदफा (१), (२), (३) र (४) बमोजिम स्थापना हुने कोषको सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१९. **अन्यत्र सेवा गर्न नपाइने व्यवस्था:** (१) सरकारी अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी वा कर्मचारीले सम्बन्धित निकायले तोकेको समयमा अन्यत्र सेवा गर्न पाउने छैन।

(२) उपदफा (१) मा उल्लेखित समय बाहिरको समयमा कुनै चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी वा कर्मचारीले सम्बन्धित अन्यत्र सेवा गर्न चाहेमा सम्बन्धित निकायको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ।

२०. **आपत्कालीन स्वास्थ्य सेवा तथा व्यवस्थापन:** (१) प्रदेश सरकारले आपत्कालीन स्वास्थ्य सेवाको लागि आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रको स्थापना गरी सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

(२) आपत्कालीन अवस्थामा तत्कालै स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउन द्रुत प्रतिकार्य टोली तथा आपत्कालीन चिकित्सकीय समूह रहनेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको द्रुत प्रतिकार्य टोली तथा आपत्कालीन चिकित्सकीय समूहको गठन, काम, कर्तव्य, अधिकार, बजेट सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(४) कानून बमोजिम जनस्वास्थ्य विपद् घोषणा गरिएका स्थानमा स्वास्थ्य संस्था र स्वास्थ्यकर्मीले निशर्त रूपमा प्रदेश सरकारको निर्देशन बमोजिम कार्य गर्नु पर्नेछ।

(५) जनस्वास्थ्य विपद् घोषणा गरिएका स्थानमा अधिकार प्राप्त व्यक्तिले आवश्यक निरीक्षण र चेकजाँच गर्न सक्नेछ।

(६) जनस्वास्थ्य विपद् घोषणा गरिएका स्थानमा नागरिकको हित अनुकूल हुने गरी प्रदेश सरकारले जारी गरेको निर्देशनको पालना गर्नु सर्वसाधारणको कर्तव्य हुनेछ।

(७) जनस्वास्थ्य विपद् घोषणा गरिएका स्थानमा मौजुदा स्वास्थ्यकर्मीको परिचालनबाट आपत्कालीन अवस्था नियन्त्रण गर्न असम्भव हुने भएमा मन्त्रालयले तोकेको निकायले आपत्कालीन अवस्था अवधिभरको लागि अस्थायी स्वास्थ्यकर्मी वा स्वयंसेवक नियुक्त गरी सो स्थानमा परिचालन गर्न सक्नेछ।

(८) उपदफा (७) बमोजिमका स्वास्थ्यकर्मी वा स्वयंसेवकको नियुक्ती, सेवा शर्त र सुविधा सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(९) महामारी नियन्त्रण, आपत्कालीन स्वास्थ्य सेवा तथा व्यवस्थापनमा खटिएका चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी तथा कर्मचारीको प्रोत्साहनका सम्बन्धमा प्रदेश सरकारले निर्णय गरी विशेष व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

(१०) महामारी नियन्त्रण, आपत्कालीन स्वास्थ्य सेवा तथा व्यवस्थापन गर्न मन्त्रालयले तोकिए बमोजिम निजी स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई पनि परिचालन गर्न सक्नेछ।

२१. **स्वास्थ्य प्रयोगशाला सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) निदानात्मक सेवा सम्बन्धी मूल्य, गुणस्तर, सञ्चालन अनुमति र नवीकरण सम्बन्धी कार्य गर्न प्रदेश सरकारले प्रदेश जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाको स्थापना गर्नेछ।

(२) प्रदेश जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाले तोकिए बमोजिम प्रदेश भित्रका सरकारी, सामाजिक सङ्घ संस्था वा निजी स्वास्थ्य प्रयोगशाला शुल्क निर्धारणको मापदण्ड र गुणस्तर निर्धारण, अनुगमन, निरीक्षण गर्नेछ।

(३) सामाजिक संस्था वा निजी स्वास्थ्य प्रयोगशालाको दर्ता, नवीकरण र नियमन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२२. **परीक्षण प्रतिवेदनलाई मान्यता दिनु पर्ने:** सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाले कुनै अर्को स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रेषण भए आएका व्यक्तिको सम्बन्धमा गरिएको परीक्षण प्रतिवेदनलाई मान्यता दिनु पर्नेछ।

तर पुनः परीक्षण गर्नु पर्ने भएमा उपयुक्त आधार र कारण खुलाउनु पर्नेछ।

२३. **एम्बुलेन्स तथा शव वाहन सेवा सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) प्रत्येक एम्बुलेन्स सेवा प्रदायक संस्थाले यस ऐन बमोजिम एम्बुलेन्स तथा शव वाहन सेवा सञ्चालनका लागि तोकिए बमोजिमको मापदण्ड पुरा गरी अनुमति लिनु पर्नेछ।

(२) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत अनुमति नलिई सञ्चालनमा रहेका एम्बुलेन्स तथा शव वाहन सेवा प्रदायक संस्थाले मन्त्रालयले तोकेको अवधिभित्र उपदफा (१) बमोजिम अनुमति नलिएमा स्वतः खारेज भएको मानिनेछ।

(३) हाल सञ्चालनमा रहेका एम्बुलेन्स तथा शव वाहन सेवा प्रदायक संस्थाले उपदफा (१) बमोजिमको मापदण्ड पुरा नगरेको भएमा मापदण्ड जारी भएको मितिले एक वर्षभित्र मापदण्ड पुरा गरी अनुमति दिने निकायमा अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ।

(४) प्रत्येक एम्बुलेन्स तथा शव वाहन सेवा प्रदायक संस्थाहरूले दफा २४ बमोजिमको नागरिक स्वास्थ्य सूचना सहायता प्रणालीमा आवद्ध हुनु पर्नेछ।

(५) उपदफा (१) बमोजिम मापदण्ड तथा उपदफा (४) बमोजिम नागरिक स्वास्थ्य सूचना सहायता प्रणालीमा आवद्ध नभएका एम्बुलेन्स सेवा प्रदायक संस्थालाई कारवाही हुनेछ।

(६) एम्बुलेन्स सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२४. **नागरिक स्वास्थ्य सूचना सहायता प्रणाली सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) प्रदेश भरका स्वास्थ्य संस्था तथा स्वास्थ्य संस्थामा उपलब्ध चिकित्सक तथा स्वास्थ्यकर्मी, स्वास्थ्य संस्थाले प्रदान गर्ने सेवा तथा सोको शुल्क, सेवा प्रवाहको प्रकृया, एम्बुलेन्स तथा शव वाहन सेवा प्रदायक संस्था तथा तिनले उपलब्ध गराउने सेवा तथा सोको शुल्क आदिका सम्बन्धमा तत्काल जानकारी गराउन मन्त्रालयले नागरिक स्वास्थ्य सूचना प्रणाली स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याउने छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सूचना प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालनका सम्बन्धमा मन्त्रालयले निर्देशिका जारी गरी लागु गर्नेछ।

२५. **जनस्वास्थ्य प्रमाणपत्र सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) प्रदेश सरकारले फोहोरमैला व्यवस्थापन, सरसफाई, खानेपानी शुद्धता, ध्वनी र वायु प्रदूषण मापन र शौचालयको सरसफाई, भौतिक संरचना र सुविधा सम्बन्धमा मापदण्ड जारी गरी सोको आधारमा तोकिए बमोजिम जनस्वास्थ्य प्रमाणपत्र जारी गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको मापदण्ड पालना भए नभएको सम्बन्धमा मन्त्रालयले तोकेको निकाय वा अधिकारीले अनुगमन गरी आवश्यकता अनुसार निर्देशन दिन सक्नेछ।

२६. **पोषण सेवा:** प्रदेश सरकारले पोषण सम्बन्धी मापदण्ड जारी गरी लागु गर्नेछ।

२७. **अनुसन्धान गर्न र कार्यदल गठन गर्न सकिने:** (१) प्रदेशमा स्वास्थ्यको सम्बन्धमा अवलम्बन गरिनु पर्ने नीति तथा कार्यक्रमका सम्बन्धमा सुझाव दिन मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार अनुसन्धान गर्न गराउन वा

विशेषज्ञ चिकित्सक, मनोविद्, मनोविमर्शकर्ता, कानूनविद्, मानसिक स्वास्थ्यको क्षेत्रका सामाजिक अभियन्ता, सञ्चारकर्मी सहितको कार्यदल गठन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुसन्धानको विषयवस्तु पहिचान, अनुसन्धानकर्ता छनौट, अनुसन्धानकर्ताको कार्य विवरण र पारिश्रमिक मन्त्रालयले तय गरे बमोजिम हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम गठन हुने कार्यदलको कार्य अवधि, काम, कर्तव्य र अधिकार मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुनेछ।

२८. **अभिलेख राख्ने:** (१) स्वास्थ्य संस्थाबाट सेवा लिएका हरेक सेवाग्राहीको तोकिए बमोजिमको अभिलेख सुरक्षित रूपमा राख्ने व्यवस्था मिलाउनु सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाको कर्तव्य हुनेछ।

(२) प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाले सेवाग्राहीको तोकिए बमोजिमको अभिलेख मन्त्रालयले तोकेको निकायमा पठाउनु पर्नेछ।

परिच्छेद-४

संरचनात्मक व्यवस्था

२९. **प्रदेश जनस्वास्थ्य समिति:** (१) प्रदेशमा स्वास्थ्य क्षेत्रको नीति तथा कार्यक्रम सम्बन्धमा नीतिगत सुझाव दिन प्रदेश जनस्वास्थ्य समितिको गठन गरिनेछ।

(२) समितिको गठन देहाय बमोजिम हुनेछ:

(क)	मन्त्री, स्वास्थ्य सम्बन्धी विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय	-अध्यक्ष
(ख)	सदस्य, प्रदेश योजना आयोग (स्वास्थ्य सम्बन्धी विषय हेर्ने)	-सदस्य
(ग)	प्रदेश स्तरमा सञ्चालित मेडिकल कलेजबाट अध्यक्षले मनोनित गरेको एक जना	-सदस्य
(घ)	स्वास्थ्य सम्बन्धी विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालयका सचिव	-सदस्य
(ङ)	सचिव, अर्थ सम्बन्धी विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय	-सदस्य
(च)	सचिव, खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय	-सदस्य
(छ)	सचिव, आन्तरिक मामिला सम्बन्धी विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय	-सदस्य
(ज)	आधुनिक चिकित्सा (एलोपेथी), आयुर्वेद चिकित्सा, होमीयोप्याथीक चिकित्सा लगायत अन्य चिकित्सा पद्धतिसँग सम्बन्धित स्वास्थ्य विज्ञहरू मध्येबाट अध्यक्षबाट मनोनित दुई जना	-सदस्य
(झ)	निजी स्वास्थ्य संस्थाका सञ्चालकहरू मध्येबाट अध्यक्षले मनोनित गरेको एक जना महिला सहित दुई जना	-सदस्य
(ञ)	अध्यक्षले मनोनित गरेको स्वास्थ्य प्रयोगशाला विज्ञ एक जना	-सदस्य
(ट)	उपभोक्ता हित संरक्षणसँग सम्बन्धित संस्थाका पदाधिकारी मध्येबाट अध्यक्षले मनोनित गरेको एक जना	-सदस्य
(ठ)	मन्त्रालयको सम्बन्धित महाशाखा प्रमुख	-सदस्य सचिव

(३) उपदफा (२) बमोजिम मनोनित सदस्यहरूको पदावधि तीन वर्षको हुनेछ।

(४) समितिले आवश्यकता अनुसार अन्य विज्ञहरूलाई बैठकमा आमन्त्रित गर्न सक्नेछ।

(५) समितिको बैठक वर्षमा कम्तिमा दुई पटक बस्नेछ।

(६) समितिको कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

३०. **समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:** (१) समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:

(क) प्रदेशको स्वास्थ्य सम्बन्धी नीति र योजना निर्माण गर्न मार्ग निर्देशन दिने,

- (ख) प्रदेश सरकारका अन्य सबै नीतिमा स्वास्थ्य नीति अवलम्बन गर्ने गराउने,
- (ग) स्वास्थ्य सेवाको क्षेत्रमा समानुपातिक वितरणको आधारमा बहुक्षेत्रीय लक्ष्य एवम् प्राथमिकता निर्धारण गर्ने,
- (घ) प्रदेशमा स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा प्रभावकारी समन्वयको व्यवस्था गर्ने, गराउने,
- (ङ) जनस्वास्थ्यसँग सम्बन्धित योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक सहकार्य, समन्वय तथा अनुगमन गर्ने, गराउने,
- (च) प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिम अन्य कार्य गर्ने।

(२) समितिले आवश्यकता अनुसार उपसमिति गठन गर्न सक्नेछ।

(३) समितिको बैठक सम्बन्धी कार्यविधि समितिले तोके बमोजिम हुनेछ।

३१. **अस्पताल व्यवस्थापन समितिको गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकार:** (१) सरकारी अस्पतालको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न देहाय बमोजिम एक अस्पताल व्यवस्थापन समितिको गठन हुनेछ:

- (क) सम्बन्धित जिल्ला समन्वय समितिको प्रमुख -अध्यक्ष
- (ख) सम्बन्धित स्थानीय तहको प्रमुख -सदस्य
- (ग) प्रमुख जिल्ला अधिकारी वा निजले तोकेको अधिकृत प्रतिनिधि -सदस्य
- (घ) जिल्ला प्रहरी प्रमुख वा निजले तोकेको अधिकृत प्रतिनिधि -सदस्य
- (ङ) स्वास्थ्य कार्यालयको सम्बन्धित जिल्लाको प्रमुख -सदस्य
- (च) उद्योग वाणिज्य सङ्घको जिल्ला प्रमुख -सदस्य
- (छ) जिल्ला रेडक्रस सोसाईटीको प्रमुख -सदस्य
- (ज) स्थानीय समाजसेवीमध्येबाट मन्त्रालयले मनोनयन गरेको कम्तीमा दुई महिलासहित पाँच जना -सदस्य
- (झ) सम्बन्धित अस्पतालको प्रमुख -सदस्य सचिव

(२) उपदफा (१) को खण्ड (ज) बमोजिमका सदस्यको पदावधि तीन वर्ष हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:

- (क) अस्पतालको व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्ने,
- (ख) अस्पताल व्यवस्थापन र सञ्चालनका लागि आवश्यक साधन र स्रोत जुटाउने,
- (ग) अस्पतालको वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम तयार गरी मन्त्रालय समक्ष पेश गर्ने,
- (घ) अस्पताल व्यवस्थापनको लागि तत्कालिन तथा दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गर्ने गराउने,
- (ङ) अस्पतालको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने,
- (च) अस्पतालको सेवा शुल्क निर्धारण गर्ने,
- (छ) अस्पतालको भौतिक सम्पत्तिको संरक्षण गर्ने गराउने,
- (ज) अस्पतालको वार्षिक प्रतिवेदन मन्त्रालय समक्ष पेश गर्ने,
- (झ) मन्त्रालयले तोकेका अन्य कार्य गर्ने गराउने।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको बैठक अध्यक्षले तोके बमोजिम हुनेछ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको नाममा छुट्टा छुट्टै कोष हुनेछ र उक्त कोषमा देहाय बमोजिमका रकम रहनेछ:

- (क) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने रकम,
- (ख) नेपाल सरकार र स्थानीय तहबाट प्राप्त हुने रकम,
- (ग) अस्पतालले प्रदान गरेको सेवा वापत प्राप्त हुने रकम,

- (घ) स्वदेशी व्यक्ति, सङ्घ संस्थाबाट प्राप्त हुने रकम,
(ङ) नेपाल सरकारको स्वीकृति लिइ विदेशी व्यक्ति, सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थाबाट प्राप्त हुने रकम,
(च) अन्य स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम।

(६) उपदफा (१) बमोजिम समितिको कोषको सञ्चालन अस्पतालका मेडिकल सुपरीटेण्डेन्ट र लेखा प्रमुखको संयुक्त दस्तखतबाट हुनेछ।

(७) अस्पतालको मेडिकल सुपरीटेण्डेन्ट उपदफा (१) बमोजिमको समितिको प्रशासकीय प्रमुख हुनेछ।

(८) उपदफा (१) बमोजिमको समितिमा आवश्यकता अनुसार कर्मचारी नियुक्त हुन सक्नेछ र कर्मचारीको नियुक्ति, सेवा र शर्त तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(९) उपदफा (१) बमोजिम समिति गठन भएपछि हाल कायम रहेको अस्पताल व्यवस्थापन समिति स्वतः विघटन हुनेछ।

(१०) व्यवस्थापन समितिको गठन, काम, कर्तव्य तथा अधिकार, कोष सञ्चालन, बैठक तथा कर्मचारी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३२. **जनस्वास्थ्य निरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) सरूवा रोग र नसर्ने रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रण, खानेपानी तथा सरसफाई, पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षा, फोहोरमैला व्यवस्थापन लगायत जनस्वास्थ्यका विविध पक्षको समुदायस्तरमा निरन्तर निगरानी, अनुगमन, नियमन, निरीक्षण र व्यवस्थापन गर्नका लागि प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आवश्यक प्रबन्ध गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निगरानी अनुगमन नियमन निरीक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रकृया तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद - ५

कसुर दण्डसजाय सम्बन्धी व्यवस्था

३३. **जरिवाना गरिने:** कसैले यस ऐनको विपरीत कुनै कार्य गरेमा देहाय बमोजिम जरिवाना हुन सक्नेछः
- दफा १० को उपदफा (१) को खण्ड (ग) बमोजिमको दायित्व पुरा नगरेमा बीस हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ,
 - दफा १३ को उपदफा (३) को पालना नगरेमा पहिलो पटकका लागि लिखित रूपमा सचेत गराइने, दोस्रो पटक तीस हजार रूपैयाँ जरिवाना गरी तीन महिनाको समय थप गर्ने र तेस्रो तथा अन्तिम पटक त्यस्तो स्वास्थ्य संस्था बन्द गरिनेछ,
 - दफा १५ बमोजिम तोकिएको मापदण्ड अनुरूप गुणस्तर कायम नगर्ने सामुदायिक सहकारी र निजी स्वास्थ्य संस्थालाई तीस हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ,
 - दफा १९ बमोजिम सम्बन्धित निकायको पूर्वस्वीकृति नलिई अन्यत्र काम गरेमा चिकित्सक र अन्य स्वास्थ्यकर्मीलाई विभागीय कारबाहीका लागि सिफारिस गरिनेछ भने त्यस्ता चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी वा कर्मचारीलाई काममा लगाउने स्वास्थ्य संस्थालाई पचास हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना गरिनेछ,
 - दफा २३ को पालना नगर्ने एम्बुलेन्स तथा शव वाहन प्रदायक संस्थाले मापदण्ड पुरा नगरेमा बीस हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना गरिनेछ।

३४. **जरिवाना तथा कारबाही गर्ने अधिकारी:** (१) दफा ३३ बमोजिमको जरिवाना र कारबाही गर्ने अधिकार तोकिए बमोजिमको इजाजत दिने सम्बन्धित अधिकारीलाई हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको जरिवाना र कारबाही गर्नुअघि सम्बन्धित अधिकारीले तोकिए बमोजिम छानबिन गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको जरिवाना तथा कारबाही उपर चित्त नबुझ्नेले मन्त्रालयका सचिव समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन परेमा १५ दिनभित्र मन्त्रालयका सचिवले तोकिए बमोजिम निर्णय गर्नेछ।

३५. **प्रचलित कानून बमोजिम सजाय हुन सक्ने:** यस ऐन बमोजिम सजाय हुने कुनै कसूरमा अन्य प्रचलित कानून बमोजिम पनि सजाय हुनसक्ने रहेछ भने त्यस्तो कानून बमोजिम सजाय गर्न यस ऐनको कुनै कुराले बाधा पुगेको मानिने छैन।

- ३६ **आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा सेवा सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्साको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

(२) परम्परागत ज्ञान सीप भएका उपचारकर्मीहरूको सूचीकरण गरी उनीहरूको ज्ञानसीप तथा क्षमतालाई सिर्जनशील उपयोग गर्न मन्त्रालयले तोकिए बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद-६

विविध

३७. **सूचना दिनुपर्ने:** नयाँ तथा संक्रामक रोगबारे जानकारी भएमा सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाले मन्त्रालयले तोकिएको निकायमा सूचना दिनु पर्नेछ।

३८. **खोप सम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने:** प्रदेश सरकारले खोपद्वारा नियन्त्रण, उन्मुलन तथा निवारण गर्न सकिने रोग विरुद्ध प्रयोग भइरहेका खोपको पहुँच बढाउने र त्यस्ता रोगको अनुसन्धानको लागि आवश्यक व्यवस्थापन गर्नेछ।

३९. **रोक लगाउन सक्ने:** जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्ने वस्तुको विज्ञापन गर्न तथा बिक्री वितरणमा आवश्यक परेमा प्रदेश सरकारले रोक लगाउन सक्नेछ।

- ४० **अन्य निकायसँग समन्वय गर्न सकिने:** मन्त्रालयले देहायका विषयमा अन्य सरकारी निकाय, स्थानीय तह वा स्वास्थ्य संस्थासँग समन्वय गरी आवश्यक कार्य गर्न सक्नेछः

- (क) संक्रामक रोगको व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था सम्बन्धमा,
- (ख) जनावरबाट मानिसमा सर्न सक्ने रोग सम्बन्धमा,
- (ग) सवारी दुर्घटना तथा कार्यस्थलमा हुने दुर्घटना कम गर्ने सम्बन्धमा,
- (घ) जोखिमयुक्त क्षेत्रमा काम गर्ने कामदारको स्वास्थ्य र सुरक्षा सम्बन्धमा,
- (ङ) जनस्वास्थ्य सरोकारका विषयमा नागरिकलाई निरन्तर स्वास्थ्य शिक्षा, चेतना अभिवृद्धि र सचेतना कार्य सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा,
- (च) नसर्ने रोग विरुद्धमा समुदायमा आधारित रोकथाम तथा नियन्त्रणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा,
- (छ) तोकिए बमोजिम अन्य विषयका सम्बन्धमा।

४१. **प्रचलित कानून बमोजिम हुने:** यस ऐनमा लेखिए जति कुरामा यसै ऐन बमोजिम र अन्य कुराको हकमा प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम हुनेछ।
४२. **अधिकार प्रत्यायोजन:** अधिकार प्राप्त अधिकारीले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारहरू मध्ये तोकिए बमोजिमका अधिकार आफु मातहतका निकाय वा कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ।
४३. **बाधा अड्काउ फुकाउन:** यस ऐनको कार्यान्वयन गर्दा कुनै बाधा अड्काउ परेमा त्यस्तो बाधा अड्काउ फुकाउन यस ऐन तथा प्रचलित कानूनको विपरीत नहुने गरी प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना जारी गरी आदेश जारी गर्न सक्नेछ।
४४. **नियम बनाउने अधिकार:** यो ऐन कार्यान्वयनको लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ।
४५. **निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड बनाउने अधिकार:** मन्त्रालयले यस ऐन वा ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको अधिनमा रही आवश्यकता अनुसार निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड बनाई लागु गर्न सक्नेछ।
४६. **बचाउ:** यस ऐन प्रारम्भ हुनुअघि प्रचलित कानून बमोजिम मन्त्रालय तथा मातहतका निकायबाट गरिएका नियमनकारी कार्यहरू यसै ऐन बमोजिम भएको मानिनेछ।